

- ⁴⁹ Результат арифметичного підрахунку – 10279.
⁵⁰ Результат арифметичного підрахунку – 1771.
⁵¹ Результат арифметичного підрахунку – 19680.
⁵² Результат арифметичного підрахунку – 9396.
⁵³ Результат арифметичного підрахунку – 529.
⁵⁴ Результат арифметичного підрахунку – 4852.
⁵⁵ Результат арифметичного підрахунку – 2024.
⁵⁶ Результат арифметичного підрахунку – 83494.
⁵⁷ Результат арифметичного підрахунку – 27642.
⁵⁸ Результат арифметичного підрахунку – 1991.
⁵⁹ Результат арифметичного підрахунку – 37263.
⁶⁰ Результат арифметичного підрахунку – 20771.
⁶¹ Результат арифметичного підрахунку – 1075.

УДК [930.253:94](477)“1942”

Титаренко Дмитро

ПОЛІТИЧНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ СТАНОВИЩЕ В ОКУПОВАНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 1942 р. В ОЦІНЦІ МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ

У публікації йдеться про інформаційний потенціал документів німецьких архівів щодо проблем нацистської окупаційної політики в Україні та перспектив її еволюції, подано текст документа з оцінкою міністерства закордонних справ нацистської Німеччини ситуації на українських землях.

Ключові слова: нацистська окупація, міністерство закордонних справ, міністерство окупованих східних територій, тилова зона, вербування.

В публикации идет речь об информационном потенциале документов немецких архивов о проблемах нацистской оккупационной политики в Украине и перспективах ее эволюции, приложен текст документа, содержащий оценку министерства иностранных дел нацистской Германии ситуации на украинских землях.

Ключевые слова: нацистская оккупация, министерство иностранных дел, министерство оккупированных восточных территорий, тыловая зона, вербовка.

In the article the information potential of the Germany archives on the problems of the Nazi occupation policy on the territory of Ukraine and perspectives of its changing are characterized. The document, which includes the estimation of the situation on the occupied territory of Ukraine through the point of view of the Ministry of Foreign Affairs of Nazi Germany is adduced.

Key words: Nazi occupation, Ministry for the Occupied Eastern Territories, Ministry of Foreign Affairs, rear area, recruitment.

При характеристиці соціально-економічних, політичних, ідеологічних заходів, що здійснювалися під час нацистської окупації на території України, особливе значення має залучення німецьких документів*. Во-

* Автор висловлює щирю вдячність Німецькій службі академічного обміну (DAAD) та Інституту відкритого суспільства (OSI) за надану можливість протягом 2007–2008 рр. здійснити пошукову роботу в німецьких архівах.

ни не лише надають можливість об'єктивніше висвітлити ті чи інші аспекти реалізації окупаційної політики, а й допомагають визначити ступінь розуміння нацистами тих проблем, з якими вони зіткнулися на загарбаній території, розглянути питання про наявність у них певних альтернативних планів щодо управління тут.

У цьому аспекті певний інтерес як у вітчизняних, так і у зарубіжних дослідників викликають матеріали наради, скликаної з ініціативи міністерства окупованих східних областей 18 грудня 1942 р.¹ Присутні тут представники міністерства, командування груп армій, що діяли на Східному фронті, військово-адміністративних та військово-господарських структур вермахту охарактеризували ситуацію, яка склалася на окупованій території, і запропонували шляхи її поліпшення². Вже через декілька днів на основі результатів наради міністр окупованих східних областей Розенберг подав на ім'я Гітлера доповідну записку, в якій наголошувалося на необхідності пом'якшення політики стосовно місцевого населення з метою спонукання його до співробітництва з окупаційною владою³. Разом із нею було також подано і підготовлену в міністерстві закордонних справ Німеччини аналітичну записку, яку було позначено діловодним терміном «примітка» (*Aufzeichnung*)⁴.

Гітлер відреагував на документ, який надійшов від Розенберга, прочитавши лише дві його сторінки. Щодо ставлення Гітлера до повідомлення міністерства закордонних справ нічого не відомо. Проте з огляду на схожість оцінок ситуації на окупованій території відомствами Ріббентропа та Розенберга можна припустити, що воно також залишилася поза належною увагою його.

Безумовно, наявність поданих одночасно з двох відомств документів із схожою характеристикою стану справ в окупованих регіонах, зокрема в Україні, мала б спонукати адресата уважно поставитися до цієї інформації, яка до того ж надійшла від структур, жорстко конкуруючих між собою. При цьому з урахуванням певною мірою лібералізму Розенберга в українському питанні, до якого Гітлер ставився з підозрою, якраз інформація міністерства закордонних справ могла розглядатися як найоб'єктивніша, а, отже, така, що вимагала відповідної негайної реакції. Проте належних висновків не було зроблено, що, безперечно, сприяло наближенню краху нацистського режиму на окупованій території Радянського Союзу.

Виходячи з того, що інформація «Примітки» міністерства закордонних справ не залучалася в науковий обіг, і, отже, при розгляді проблем еволюції окупаційної політики в Україні не використовувалася, доречним є, на нашу думку, опублікувати її повний текст.

Переклад «Примітки» (*Aufzeichnung*) з німецької мови здійснено автором, стилістику документа збережено.

¹ *Dallin Alexander. German Rule in Russia, 1941–1945. A Study of Occupation Policies.* – London: Macmillan & Co Ltd; New York: St. Martin's Press, 1957. – P. 152–153; *Коваль В. С.* О политическом кризисе оккупационного режима на Украине //

Коваль В. С. Немецко-фашистський окупаційний режим (1941–1944 гг.). – М.: Политиздат, 1965. – С. 65–67; *Норберт Мюллер*. Вермахт и оккупация (1941–1944) / [пер. с нем. А. Артемова, А. Долгорукова, И. Карабутенко, Ю. Чупрова, Г. Шевченко, под ред. А. Юденкова]. – М.: Воениздат, 1974. – С. 260–261; *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С. 303–304; *Коваль М. В.* Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). – К.: Альтернативи, 1999. – С. 178; *Дробязко С. И.* Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941–1945 гг. – М.: Эксмо, 2005. – С. 103–104.

² Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg (далі ВА-МА), RH 22/77, Bl.5–15; Bundesarchiv, Berlin (далі – ВА), R 6/6, Bl.76–78; ВА, NS 19/2605, Bl. 1–7; ВА, NS 19/3758, Bl. 2–11; ВА, R58/225, Bl. 24–33.

³ ВА, NS 19/3758, Bl. 3–5.

⁴ Ebd., NS 19/3758, Bl. 6–10.

ПРИМІТКА

Політичне та господарське становище в окупованих східних областях, особливо в Україні, дає зараз підстави для серйозного занепокоєння. Настої переважної більшості як міського, так і сільського населення протягом останніх місяців дуже погіршилися, також дуже зросли пробільшовицькі симпатії. Вербування до Німеччини, яке часто проводиться жорстокими заходами, викликає надзвичайно сильне занепокоєння в населення. Система оподаткування селянства та повільне впровадження аграрного порядку мали наслідком перетворення селян із прихильників німецької влади якщо і не на ворогів Німеччини, то, принаймні, на недоброзичливо налаштованих щодо німців людей. Посуха восени 1942 р. призвела до майже повної загибелі озимини. У східних районах України залишилися необробленими до 50 % орних земель. Погодні прогнози на зиму 1942/[19]43 років дають підстави побоюватися наступу швидкої та ранньої весни, яка може не дати можливості своєчасно здійснити засів ярових культур. Все це дає підстави боятися у наступному році загрози виникнення голоду в Україні, оскільки сільськогосподарські умови зараз є такими ж, як і напередодні страшного голоду 1932/[19]33 років*. Істотно зросли масштаби бандитського руху, симпатії до банд зростають**. У зв'язку з усім цим в німецькій тилловій зоні склалася напружена ситуація, яка вимагає негайного здійснення низки термінових заходів в усіх сферах господарського та політичного життя окупованих областей.

I. Сільське господарство

а) Необхідно негайно підвищити зацікавленість селян у розвитку свого господарства, для чого в першу чергу має бути прискорене впровадження нового аграрного порядку***, доведено до відома кожного селя-

* Слід зазначити, що питання про голод 1932–1933 років у контексті проблеми «злочинів більшовизму» було одним з найбільш обговорюваних нацистською пропагандою на окупованій території.

** Під цим евфемізмом розуміються партизани.

*** Відповідно до виданого у лютому 1942 р. за підписом міністра окупованих східних областей Альфреда Розенберга «Розпорядження про новий земельний поря-

нина всі деталі його, а також точні терміни поділу землі. По-друге, щоб зацікавити селянина в розвитку тваринництва, необхідно було б змінити систему його оподаткування. По-третє, було б бажано збільшити розміри присадибних ділянок, беручи до уваги те, що нинішня система оподаткування селянства є важчою, ніж та, яка була за часів Рад.

в) Необхідно зробити все для того, щоб знов ввести до ладу ті трактори, які знаходилися при машинно-тракторних станціях у колишніх колективних господарствах. В Україні є близько 40 000 подібних тракторів. Вони знаходяться в робочому стані, проте через брак палива не можуть бути знов введені до ладу. Виходячи з цього, було б вкрай необхідно протягом зимових місяців перевести ці трактори на газ. Ці заходи можна здійснити за умови певної технічної підтримки з німецької сторони силами українських промислових підприємств. За повідомленнями радянського радіомовлення більшовики в деяких областях уже перевели свої трактори на газ. Отже, ці заходи можна здійснити і в окупованих східних областях.

II. Вербування робітників для роботи в Німеччині

Шляхи та способи здійснення цього вербування викликають найбільше незадоволення з боку населення. З іншого боку, місцеві німецькі служби фактично чинять опір цьому вербуванню робітників в Німеччину тим, що намагаються усіма засобами залишити кращих робітників на місцевих підприємствах. В останні місяці контингент призначених для вивозу в Німеччину робітників став зовсім іншим, більшість цих робітників не має взагалі ніякої професійної освіти, дуже часто серед них є хворі та особи, які взагалі є нездатними для роботи на підприємствах. Користь, що їй приносять такого роду робітники, не йде ні в яке порівняння з тією політичною шкодою, яку спричиняє це вербування в окупованих східних областях. Цю ситуацію можна змінити лише наступними заходами: або припинити вербування, особливо там, де настрої є особливо поганими, або перейти до індивідуального вербування за професійними категоріями через укладання договору про роботу із завербованим (у договорах не потрібно вказувати назву, вид та місце розташування підприємства, проте обов'язково мають бути передбачені такі пункти як тривалість робочого часу, оплата та можливість переказу грошей в окуповані області для підтримки родичів). Це відразу б змінило ставлення всього населення щодо вербування на роботу. При цьому не слід залишати поза увагою те, що радянська пропаганда приділяє особливе значення саме цьому питанню.

III. Правове становище населення

Особливе занепокоєння як на селі так і особливо в місті викликає абсолютно невизначений правовий статус населення в окупованих док» було передбачене проведення аграрної реформи, яка на практиці зветься здебільшого лише до перетворення колгоспів на т.зв. «громадські господарства» та задекларованого закріплення за селянами присадибних ділянок.

східних областях. Незважаючи на те, що багато районів уже понад півтора роки перебувають під німецьким управлінням, ніхто не знає своїх юридичних та майнових прав. Усі заходи німецької влади наштовхуються на недовіру, для усунення її необхідно було б чітко визначити, які права має місцеве населення. Без виконання цієї умови поновлення нормальних стосунків є неможливим. Необхідно досягти такого стану, аби кожний відчував, що він є не об'єктом насильства з боку місцевих властей, а може розраховувати при добросовісному виконанні своїх обов'язків на будь-який захист своїх інтересів.

IV. Приватна ініціатива

Під більшовиками населення Радянського Союзу в першу чергу страждало від того, що воно не мало змоги розвивати приватну ініціативу. Тому воно з нетерпінням чекало на надання таких можливостей з боку німців. Зараз становище в цьому плані є дуже поганим, оскільки всі спроби створити будь-які власні приватні підприємства, торгівельні установи, ремісничі майстерні та ін. з різних причин забороняються місцевою владою. Наслідком цього є те, що всі елементи міста та села, які мали бажання займатися торгівлею та ремеслом, зараз налаштовані антинімецьки. Населення в обов'язковому порядку має бути ознайомлене з тим, які види приватного підприємництва, з огляду на умови воєнного часу, є дозволеними зараз і чому не можуть бути дозволені інші види. Система централізованого постачання великих міст в Україні є надзвичайно важкою, необхідно будь-якими засобами обов'язково полегшити становище міського населення, для чого певною мірою треба послабити обмежувальні заходи щодо приватної торгівлі. Слід також заборонити такі надмірні заходи як заборона відвідування театрів українцями (випадок чого був у Києві), вивезення студентів останніх семестрів інституту на роботу в Німеччину*. Такі студенти та студентки могли б знайти застосування як практиканти в лікарнях та як медсестри в лазаретах.

V. Перекладачі

Серйозної шкоди німецькій владі завдають зараз перекладачі або, навіть, швидше перекладачки. В більшості випадків до цієї діяльності залучаються молоді дівчата і саме через обставини, які не мають нічого спільного з їхніми здібностями до такої відповідальної роботи як перекладач. Наслідком цього є те, що представники німецьких служб дуже часто абсолютно хибно розуміють те, що їм кажуть їхні підлеглі, та їхні відповіді через легковажність або злий намір також перекладаються неправильно. Виходячи з цього, було б доцільно та необхідно створити комісію для перевірки знань усіх перекладачів без винятку та усунути від роботи тих, хто для цього не підходить. Крім того, необхідно вимагати від усіх перекладачів давати письмове зобов'язання органам СД

* Йдеться про студентів Київського медичного інституту.

про нерозголошення обставин своєї діяльності та правильність своїх перекладів. Невиконання таких зобов'язань перекладачем повинно каратися особливо суворо, про вироки необхідно повідомляти в пресі. Це питання, незважаючи на свою, здавалось би, незначущість, відіграє істотну роль, оскільки тепер у руках перекладачів фактично знаходиться доля багатьох сотень тисяч людей і від перекладачів у кінцевому підсумку залежить успіх здійснення усіх німецьких заходів. Доти, поки представники німецької влади не вивчать достатньою мірою місцеву мову, перекладачі будуть займати те особливе місце, яке вони займають нині. Виходячи з цього щодо них необхідно висунути найсуворіші вимоги, оскільки багато з перекладачів дуже зловживають своїми службовими обов'язками.

Усі викладені вище заходи, зрозуміло, не вирішують усієї проблеми регулювання господарського та політичного життя в окупованих східних областях, проте вони можуть істотно полегшити ситуацію. Для докорінної зміни становища та досягнення завдання остаточної поразки більшовикам у політичному відношенні було б, безсумнівно, доцільно заснувати автономне місцеве управління або навіть національний уряд із правом створення добровольчої армії для боротьби проти більшовизму. Все населення очікує на подібне рішення і після цього могло б рішуче змінити своє ставлення до Німеччини. Не підлягає ніякому сумніву, що симпатії до Німеччини, які зараз згасли, пробудилися б із новою силою.